

А.О. Маслов, канд. екон. наук, доц.

ТЕОРІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІЙНО-СОЦІАЛЬНІ ВИТОКИ

У статті досліджуються інституційно-соціальні витоки теорії інформаційної економіки як альтернативи сучасній неокласичній економічній теорії.

The article examines the institutional and social origins of the theory of the information economy as an alternative to the modern neoclassical economic theory.

Ключові слова: *інституційно-соціальні витоки, інформаційно-технологічна революція, інформація, інформаційна економіка, теорія інформаційної економіки.*

Keywords: *institutional social origins, the information-technology revolution, information, information economics, the theory of the information economy.*

Актуальність проблеми обумовлюється необхідністю теоретичного осмислення тих змін, що бурхливо відбуваються у сучасній світовій господарській практиці. Нові історико-економічні умови господарювання в межах сучасної, третьої науково-технічної революції і трансформації її під впливом сучасної інформаційної революції кінця 1970–80-х рр., згідно з М. Кастельсом [10], в інформаційно-технологічну революцію, обумовили неймовірне зростання значення нематеріальних факторів виробництва, зокрема, інформації та інформаційно-знаннєвих ресурсів.

Під впливом розвитку інформаційних технологій і посилення впливу інформаційних процесів на економіку і суспільство в цілому, трансформаційні процеси, що охопили всі сторони суспільства у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., пов'язані з формуванням у найбільш розвинутих країнах постіндустріального та інформаційного суспільства з відповідною постіндустріальною сервісно-інформаційною економікою. У зв'язку з цим відбувається переосмислення і перегляд теоретичних концепцій, що відображають дані події, з'являється цілий ряд теорій постіндустріального та інформаційного суспільства, постіндустріальної та інформаційної економіки.

Тенденція виділення технологічної ознаки як основного критерію періодизації людського суспільства особливо помітно проявилася в другій половині ХІХ ст. у працях представників старої історичної школи, а у відносно завершеному вигляді цей підхід оформився у працях представників «нової історичної школи» на початку ХХ ст. (А. Допш) [23]. Одночасно формувався і розвивався інший науковий напрям – інституціоналізм, що розглядав потенціал суспільства з погляду його інституціональної структури, зокрема, особливо аналізувалися технологічні аспекти суспільного виробництва: ідея виділення стадій технологічного прогресу доповнюється в роботах інституціоналістів концепцією структуризації секторів суспільного виробництва в працях Т. Веблена, зокрема, зростає значення техніки і технології в межах «дихотомії Веблена» [5, с. 367], та Дж. Гелбрейта [7, с. 480].

Головне значення інституціональної концепції для становлення теорії постіндустріального та інформаційного суспільства, а отже й теорії

інформаційної економіки полягало насамперед у тому, що раніше абстрактна ідея протиставлення стадій технологічної еволюції видозмінилась у нових умовах у структурування секторів суспільного виробництва і виявлення внутрішніх закономірностей господарського розвитку, що не залежали від соціальної та політичної системи тієї чи іншої країни.

Виходячи з характеру *інформаційно-технологічної революції*, що розгорталась, акцент, який було зроблено представниками теорії постіндустріального суспільства на технологічному прогресі і кодифікації теоретичного знання як факторах, що визначають формування нового суспільства, закономірно призвів до становлення теорій, де ці фактори були не лише системоутворюючими, а й чи не єдиними рисами сучасного суспільства, гідними уваги.

Основна роль науково-технічних досягнень у розвитку суспільства й особистості знайшла відображення в різних сцієнтистських і техніцистських напрямках гуманітарних наук. У свою чергу, різні види сцієнтизму лягли в основу концепцій індустріального, постіндустріального й інформаційного суспільства, що у другій половині ХХ ст. послідовно змінювали одна одну. Ідеї нового індустріального суспільства (Дж. Гелбрейт [6]), надіндустріального (інформаційного) (Е. Тоффлер [18]) і постіндустріального суспільства (Д. Рісмен, Д. Белл [2]) поступово модифікувалися в різноманітні теорії *інформаційного суспільства*.

Сучасний стан економічної теорії на рубежі ХХ–ХХІ ст. характеризується загальним визнанням значних проблем у цій галузі і перш за все у її панівному неокласичному напрямі. Світова економічна думка вже впродовж декількох десятиліть заявляє *про назрілу потребу розробки нової економічної парадигми*, створення нової методології осягнення суті сучасних змін в економічних процесах.

На роль нової парадигми поряд з інституційно-еволюційним напрямом претендує також, і не безпідставно, *інформаційна парадигма*, яка в аналізі економічних процесів і явищ на перше місце поставила інформаційний фактор. Становлення теорії інформаційної економіки як *інформаційної парадигми* почалося ще з 1960 рр. і набуло подальшого свого розвитку в 1970–90-х рр., починаючи з досліджень Ф. Махлупа [25] (1962 р.), М. Пората [29] (1977 р.) та ін.

Поява *теорії інформаційної економіки* є безпосереднім результатом суспільного розвитку на його постіндустріальній стадії і переростання в інформаційне суспільство з відповідною інформаційною економікою. Теорія інформаційного суспільства як основа для теорії інформаційної економіки, на нашу думку, не дивлячись на значну спорідненість з теорією постіндустріального суспільства, є її закономірним і логічним продовженням на сучасному етапі суспільної еволюції.

Необхідно зазначити, що *методологічною основою* дослідження теорії і практики постіндустріального і інформаційного суспільств та інформаційної економіки є трьохсекторна модель народного господарства англійського економіста Коліна Кларка, викладена в його працях «Економіка у 1960 році» [22] та «Умови економічного прогресу» [21], а також у

праці французького суспільствознавця Жана Фурастьє «Велика надія ХХ століття» [24]. Свого подальшого розвитку ідеї К. Кларка та Ж. Фурастьє набули в працях численних представників теорій постіндустріального та інформаційного суспільства, зокрема Е. Тоффлера, Д. Белла та ін.

У межах постіндустріальної теорії ряд авторів звертає увагу на характерні риси нової технологічної цивілізації, що зароджується, причому коли прихильники постіндустріальної теорії показують значення технічних змін, що відбуваються, вони найчастіше як приклад наводять інформаційні технології, хоча і не завжди. Так, Д. Белл у своїй праці «Прийдешне постіндустріальне суспільство» визначає це суспільство як таке, в економіці якого пріоритет переходить переважно від виробництва товарів до виробництва послуг. Д. Белл, відповідно до нових на той час господарських реалій, поглиблює структурування третинного сектору, виділяючи в межах третинного сектору *суто третинний* – транспорт та комунальне господарство, *четвертинний* – торгівля, фінанси, страхування і нерухомість, і *п'ятеринний* – охорона здоров'я, освіта, наукові дослідження, державне управління, відпочинок [2, с. 158].

У зв'язку з цим Д. Белл зазначає, що «...першою і найпростішою характеристикою постіндустріального суспільства є те, що більша частина робочої сили вже не зайнята в сільському господарстві і обробній промисловості, а зосереджена в сфері послуг, до якої відносяться торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, індустрія дозвілля, а також сфери науки, освіти і управління» [2, с. 18]. Отже, йдеться про роль і місце науки, освіти, якості життя та інші риси, але про інформацію і знання Д. Белл мову не веде. Чому Д. Белл не відмічає у своїй схемі появи інформаційних послуг? Причина полягає в тому, що на той час ще не розпочалася сучасна інформаційна революція, і ще не склався інформаційний сектор економіки, як самостійний четвертинний сектор за межами третинного сектору (на відміну від четвертинного в межах третинного сектору), хоча пізніше Д. Белл звернувся до проблеми місця і ролі інформації у суспільному житті [3].

Реалії 1970-80-х рр. викликали необхідність розгляду інших, більш глибоких і значиміших аспектів сучасних технологічних перетворень в межах інформаційної революції та становлення інформаційного сектору економіки, і їх теоретичного обґрунтування і відображення у відповідних теоріях. Саме у другій половині 1970-х рр. все яскравіше заявляв про себе розвиток інформаційних технологій, набуття ними якісно нової ролі у виробничих процесах, а в 1980-х рр. інформаційний сектор вперше забезпечив більшу частину створюваних в економіці розвинутих країн нових робочих місць.

Переростання постіндустріального суспільства у інформаційне, зміна галузевої структури виробництва, структури зайнятості та соціальної структури всього суспільства потребує відповідного теоретичного і методологічного обґрунтування, що і знайшло своє місце у ряді концепцій і теорій. Майже одночасно з теорією постіндустріального суспільства виникла і формується *теорія інформаційного суспільства*, в межах якої наукове знання і технологічний прогрес підкреслюються ще більш явно.

Основи теорії інформаційного суспільства закладені в роботах З. Бжезинського, А. Турена, Д. Белла [2–4], Е. Тоффлера [16–18] та ін. При всій різноманітності існуючих теорій інформаційного суспільства, існує декілька підходів до їх класифікації в межах

сучасного інституційно соціального напрямку. Так, Ф. Вебстер у своїй ґрунтовній, але дуже суперечливій праці «Теорії інформаційного суспільства» [19] виділяє п'ять типів теорії інформаційного суспільства – *технологічні, економічні, пов'язані зі сферою зайнятості, просторові або географічні, культурні*, де в основу кожного типу теорії інформаційного суспільства покладено певний, відповідний їй, і як видно з назви типів, однойменні критерії, які досить тісно пов'язані з межами визначення новизни.

Генезу теорії інформаційної економіки як *інформаційної парадигми* можна спостерігати з другої половини ХХ ст., починаючи з теоретичних положень досліджень представників *економічного напрямку в теорії інформаційного суспільства*, насамперед Ф. Махлупа та М. Пората. Значний інтерес також представляють ідеї і представників інших напрямів: в *технологічному (чи мережевому)* – Е. Тоффлера; в *теоріях, що пов'язані зі сферою зайнятості* – Й. Масуди і Д. Белла; в *просторових або географічних теоріях* – М. Кастельса; в *культурологічних теоріях* – Ж.-Ф. Ліотара.

Саме Ф. Махлуп – у США, та Т. Умесао – в Японії, що стали широко відомі завдяки своїм дослідженням динаміки розвитку наукоємних виробництв, незалежно один від одного на початку 1960-х рр. запровадили у науковий обіг поняття «інформаційне суспільство». Ф. Махлуп дослідив роль індустрії знань у формуванні людського капіталу і прискоренні соціально-економічного розвитку суспільства. В працях «Виробництво і розподіл знань в США» [25] (російський переклад 1966 р.) [13], і «Економіка інформації і людського капіталу» [26] Ф. Махлуп показав, що вже у 1960–70-х рр. виробництво і розподіл інформації стали провідною галуззю національного господарства розвинутих країн, яка визначала перспективи розвитку економіки.

В 1970–80-х рр. найбільший внесок у розвиток цієї теорії здійснили американський економіст М. Порат, праці якого про інформаційну економіку з'явилися у 1977–1978 рр. [29–30], японський економіст Й. Масуда [11–12; 27–28], американський економіст Е. Тоффлер у праці «Третя хвиля» [18], британський економіст Т. Стоуньєр, праця якого «Інформаційне багатство: профіль постіндустріальної економіки» [15] вийшла друком у Лондоні [31] (1983 р.), і ряд інших, праці яких вийшли друком пізніше. Особливо необхідно відзначити вплив японських вчених у дослідженні інформаційного суспільства: це і згадувані вже Т. Умесао, Й. Масуда, а також пізні роботи Т. Сакаїї, де теорія інформаційного суспільства розглядається ним як складова постіндустріальної концепції [14]. Деякі автори безпосередньо використовують терміни «постіндустріальне суспільство» та «інформаційне суспільство» як синоніми.

Е. Тоффлер, опираючись на секторальний підхід К. Кларка та Ж. Фурастьє, у праці «Третя хвиля. Від індустріального суспільства до гуманнішої цивілізації» [18] у структуруванні народного господарства виділяє в процесі суспільної еволюції три етапи або «хвилі». Е. Тоффлер констатує наявність кризових явищ в індустріальній системі, які пов'язано з тим, що індустріальний світ вступає в нову стадію історичного розвитку, стадію технотронної цивілізації, котра вже не піддається законам індустріалізму. Просування до «нового суспільства» та економіки відбувається в

процесі розвитку «надіндустріальної цивілізації». Прогнозуючи майбутнє, Е. Тоффлер розробив кілька моделей.

Так, у зазначеній праці крах індустріалізму він пов'язує з послідовною зміною «хвиль змін»: аграрна хвиля цивілізації, індустріальна цивілізація, хвиля комп'ютерів, комунікацій та *утвердження надіндустріалізму*. Сучасна, *третья хвиля цивілізації* почала підійматися в середині ХХ ст. Вона *приведе (а в деяких країнах вже призвела)* до формування «*постіндустріальної (інформаційної) цивілізації*». Суспільство третьої хвилі характеризується наступними ознаками: суттєво знижуються темпи економічного росту, але він стає більш рівномірним; різко знижуються темпи росту населення; рівень споживання характеризується переходом від «кількості» до «якості» життя, від «суспільства масового споживання» до пошуку шляхів якісного вдосконалення умов життя людини; знижується рівень спеціалізації, і все більшим попитом користуються спеціалісти «широкого профілю»; основний вид енергії поки що важко визначити, але зрозуміло, що це буде один із нетрадиційних, альтернативних видів – ядерна (а можливо й не обов'язково), сонячна, геотермальна, енергія вітру, хвиль, приливів-відливів, або ще будь-яка інша, поки що невідома; головним засобом виробництва стають наукові знання, інформація, де буде зайнято від 55 до 75 %% працездатного населення; основний конфлікт – між знанням та некомпетентністю; паралельно міняється і соціальна структура суспільства – на місце класового поділу приходять професійний, соціальна та просторова мобільність багаторазово зростає.

У праці «Метаморфози влади» [16] Е. Тоффлер майбутнє пов'язує із побудовою «цілісної гуманної цивілізації», перехід до якої відбудеться через «*революцію влади*», яку він називає однією із найважливіших революцій, яка є рушійною силою багатьох змін. Основним фактором «революції влади» є інформація та знання. Логічним завершенням дослідження в межах теорії надіндустріального (інформаційного) суспільства є аналіз проблем інформаційної економіки в праці «*Революційне багатство*» [17].

Необхідно зазначити, що важливою складовою «третьої хвилі» є також диверсифікація інформаційних каналів. Засоби масової інформації стають все менш масовими: їх кількість зростає, а зміст інформації, що постачається стає все різноманітнішим і орієнтованим на певну аудиторію. Поряд з цим, сучасні *інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)* дають можливість користувачеві обирати потрібний канал інформації, зокрема засобами Інтернет – Інтернет-TV, Інтернет-радіо, різноманітні інформаційні та розважальні web-сайти тощо. Зміст інформації стає менше систематизованим і класифікованим, не містить готових рецептів до дії і усталених істин, не нав'язує готової моделі реальності, а вимагає від споживача створення власної. Зростає і обсяг інформації, бо чим складнішою і різноманітнішою є цивілізація, тим більше інформації повинно проходити між її частинами.

Практично одночасно з Е. Тоффлером свою теорію інформаційного суспільства, у межах підходу, пов'язаного зі сферою зайнятості, запропонував японський економіст Йонеджі

Масуда у книзі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [27]. На думку Масуди, термін «інформаційне суспільство» значно краще, ніж «постіндустріальне суспільство», підходить для характеристики суспільних змін, що відбуваються, і в основі яких лежить перехід від виробництва матеріальних цінностей до виробництва інформаційних цінностей.

Якщо головною метою індустріальних технологій було розширення фізичних можливостей людини і полегшення фізичної праці, то головною метою інформаційних технологій є розширення його інтелектуальних здібностей і полегшення інтелектуальної праці. Інформація і знання та способи їх обробки стають вирішальним фактором розвитку суспільства. Саме Й. Масуда визначає інформаційне суспільство як таке суспільство, у якому точкою опори є інформаційні цінності більшою мірою, ніж матеріальні цінності, і економіка якого оцінює капітал, втілений у знаннях (*knowledge capital*), вище, ніж капітал у матеріальній формі (*material capital*) [28, с. 623].

Якщо індустріальна революція почалась з винайдення парового двигуна і призвела до створення масового виробництва і швидкого розвитку засобів транспорту, то інформаційна революція, початок якій поклало створення комп'ютера, зробить можливим масове виробництво систематизованої інформації, технології і знання. Суспільні зміни Й. Масуда виводить із трансформацій в інформаційно-когнітивній сфері, що стали можливими завдяки появі комп'ютерів. Головними із них він вважає *повну об'єктивізацію інформації, виробництво складного когнітивного знання і формування органічних інформаційних мереж*.

Ідеї теорії інформаційного суспільства у межах підходу, пов'язаного зі сферою зайнятості, з часом розвинули інші автори. І хоча праця Д. Белла «Прийдешне постіндустріальне суспільство» [2] вийшла значно пізніше (1973 р.), ніж праця Ф. Махлупа, проте інформація і знання, як було зазначено вище, ще не знайшли відображення у його визначенні постіндустріального суспільства. Але, наприкінці 1980-х рр. аналіз соціально-економічних зрушень в США і інших країнах дозволив Д. Беллу дати більш розгорнуту характеристику постіндустріального суспільства, що формувалося, як суспільства послуг. Він відмітив появу нових, радикальних змін у традиційних галузях виробництва і професіях, зростання ролі жінки в суспільстві і в провідних сферах його діяльності, пов'язаних з отриманням і переробкою інформації, модифікацію фундаментальних теоретичних знань і зростання їх значення в інноваційному процесі. Аналіз особливої ролі систем комунікацій в постіндустріальному суспільстві дозволив Д. Беллу зробити висновок про те, що сучасні ринки – це комунікаційні мережі, що забезпечують бурхливе зростання кількості активних ринкових суб'єктів (за рахунок малого бізнесу), а також швидкості і частоти ділових контактів [4].

Починаючи з другої половини 1980-х рр. більшість європейських і американських дослідників почали акцентувати увагу на ролі і значенні не стільки інформації, скільки знань, що призвело до створення цілого спектру нових визначень сучасного суспільства, серед яких «*knowledge society*» (суспільство знання), «*knowledgeable society*» (розумне суспільство) тощо. Дещо пізніше ці погляди почали поділяти й українські дослідники [1; 8; 20], надаючи перевагу

знаннєвим аспектам розвитку суспільства перед інформаційними, вважаючи знання поняттям вищого рівня у порівнянні з інформацією.

Наведені та інші визначення підкреслюють *вирішальну роль інформації і знань* в процесі становлення інформаційного суспільства та інформаційної економіки. Зростає відносна значимість інформації як фактору (ресурсу) виробництва, відбувається зміщення сукупного попиту в бік зростання потреб в інформації, збільшується потенційний випуск за рахунок постійного оновлення технологічної бази виробництва, використання нових інформаційних технологій.

За таких умов на ринку переважаючою стає недосконала конкуренція. Тому той, хто володіє здатністю швидко і правильно на основі нової швидко змінюваної інформації оцінювати ситуації, які не мали прецеденту в економічній діяльності минулого, отримує *інформаційну перевагу* перед конкурентами, отримує шанс на *тимчасове* отримання додаткового прибутку. На основі інформаційної нерівності тенденція до вирівнювання норми прибутку послаблюється чи повністю зникає.

Отже, формування теорії інформаційного суспільства, тобто такого суспільства, у якому виробництво інформаційного продукту є пріоритетним у порівнянні з виробництвом матеріальних цінностей, та теорії інформаційної економіки стає цілком закономірним. Прихильники теорії інформаційного суспільства поєднують його становлення з домінуванням *четвертинного сектору економіки*, що слідує за сільським господарством, промисловістю і сектором послуг, а капітал і праця поступаються місцем інформації і знанням як основі інформаційного суспільства та інформаційної економіки. А поява обрисів *четвертинного сектору* в господарській структурі розвинутих західних країн на початку 1980-х рр., який розвивав наукоємні технології і опирався на виробництво нової інформації і знань, свідчить про те, що *перша системна криза індустріального типу господарства* фактично підвела межу під історією первинного сектору економіки, і відкрила шлях для розвитку четвертинного, інформаційного сектору економіки [9, с. 202].

У зв'язку з цим, *традиційна економічна теорія перестала адекватно відображати потреби сучасної економіки*. Традиційна економічна теорія, як відомо, надає великого значення взаємодії таких понять як «інвестиції і зростання». Зменшення інвестицій, як прийнято вважати, не може не відобразитися на темпах економічного росту, і сама така тенденція визнається одним із явних свідчень господарського неблагополуччя. Але в умовах переходу до інформаційної економіки попередні теоретичні постулати стають не тільки обмеженими, а деколи навіть неправомірними і парадоксальними. Так, сьогодні є можливим господарське *зростання* без відповідного економічного *розвитку*, і, навпаки, що принципово неможливо в межах традиційної економічної науки. Це можливо як при нарощуванні виробництва нових видів товарів і послуг, що здатне дати компанії чи країні можливість лідирувати на ринку, так і при формуванні нових якостей людини – оскільки тільки в такий спосіб можна підтримувати попит на продукцію виробництва, можливості якого до розширення практично безмежні.

Якщо в нових умовах якості людини як споживача інформаційних благ стають найважливішим фактором, що лімітує їх виробництво, то повинна змінитися і вся концепція інвестиційної активності. І в цьому полягає *другий парадокс*. Наявність розвинутого інформаційного господарства робить економічне зростання й інвестиційну активність відносно незалежними і навіть взаємно нейтральними.

При всій різноманітності розглянутих теорій сучасного і майбутнього суспільства вони не стільки заперечують одна одну, скільки доповнюють. В них так чи інакше концептуалізується зміна характеру і соціальних функцій інформації та наукового знання, з якими прямо чи опосередковано пов'язані ці трансформації.

Отже, виявлені в ході аналізу розглянутих теорій тенденції дають можливість говорити про те, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. *виникла економіка нового типу, інформаційна економіка*, яка є основою для інформаційно-знаннєвої економіки і зростання можливостей прискорення розвитку науково-технічного знання. Інституційно-соціальний (технологічний) аспект осмислення в межах теорії інформаційного суспільства процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві під впливом сучасної інформаційно-технологічної революції та зростання інформації і знання як факторів виробництва, становить методологічну основу для економічного аналізу цих факторів, що й призводить до появи *теорії інформаційної економіки*.

Теорія інформаційної економіки подальшого розвитку набула при вирішенні проблем асиметрії інформації на ринку праці, товарних та фінансових ринках у працях В.-С. Вікрі («аукціон Вікрі»), Дж.-А. Міррліса («економіка батоба і пряника»), Дж. Акерлофа (ринок «лимонів»), М. Спенса (теорія інформаційних сигналів), Дж. Стігліца (нове кейнсіанство).

Особливого значення це набуває з огляду на те, що одним із пріоритетів української держави на сучасному етапі є «розвиток конкурентних переваг вітчизняної освіти та науки», а «сучасні технології, ... доступність освіти – це реальний шлях до інформаційного суспільства» [32, с. 13] та інформаційної економіки. Але, для успішного руху України в напрямі побудови інформаційного суспільства та інформаційної економіки, для розробки й успішної реалізації в ході господарської практики відповідної економічної політики необхідно опиратися на теоретико методологічні засади теорії інформаційної економіки як нової теоретико економічної парадигми.

Література

1. Бажал Ю.М. Знаннєва економіка: теорія і державна політика / Бажал Ю.М. // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71–76.
2. Белл Даниел. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Белл Даниел; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
3. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Белл Д. // Новая технократическая волна на Западе / Сост. и вступ. статья П.С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330–342.
4. Белл Д. Третья технологическая революция и ее возможные социально-экономические последствия / Белл Д. – М. : ИНИОН, 1990. – 80 с.
5. Веблен Т. Теория праздного класса / Веблен Т. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
6. Гэлбрейт Джон Кеннет. Новое индустриальное общество. Избранное / Гэлбрейт Дж.К. – М. : Эксмо, 2008. – 1200 с. – (Антология экономической мысли).

7. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Гэлбрейт Дж. – М. : Прогресс, 1969. – 480 с.
8. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / [під заг. ред. А.С. Гальчинського, С.В. Львовичкіна, В.П. Семиноженка]. – К. : ХФ НІСД, 2004. – 261 с.
9. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация: Научное издание / Иноземцев В.Л. – М. : «Academia» – «Наука», 1999. – 724 с.
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Кастельс М. ; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
11. Масуда Й. Гипотеза про генезис Homo Intelligens / Й. Масуда // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. Навч. посібник. – К. : Либідь, 1996. – С. 335–361.
12. Масуда Й. Комп'ютопія / Масуда Й. ; пер. з англ. В. Ляха // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36–50.
13. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Махлуп Ф. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с.
14. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего / Т. Сакайя. – Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология; Под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 340–371.
15. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики / Т. Стоуньер // Новая технократическая волна на Западе / Сост. и вступ. статья П.С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1986. – С. 392 – 409.
16. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э Тоффлер; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 669, [3] с.
17. Тоффлер Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хайди Тоффлер; – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569, [1] с. – (Philosophy).
18. Тоффлер Э. Третья волна / Тоффлер Э. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ»», 1999. – 784 с.
19. Уэбстер, Фрэнк. Теории информационного общества / Уэбстер Фрэнк; пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной; под ред. Е.Л. Вартановой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
20. Україна у вимірі економіки знань / [за ред. В.М. Гейця]. – К. : Основа, 2006. – 592 с.
21. Clark Colin G. The conditions of economic progress / Clark Colin G. – L. – N. Y., 1957.
22. Clark Colin G. The Economics of 1960 / Clark Colin G. – L., 1942.
23. Dopsch A. Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft in der Weltgeschichte / Dopsch A. – Wien, 1930.
24. Fourastié J. Le grand espoir du XXe siècle / Fourastié J. – P., 1949.
25. Machlup, Fritz. The Production and distribution of Knowledge in the United States / Machlup, Fritz. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1962.
26. Machlup, Fritz. Economics of information and human capital / Machlup, Fritz. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984.
27. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Masuda Y. – Washington, 1981.
28. Masuda Y. Computopia // The Information Technology Revolution / T. Forrester, ed. – Oxford: Blackwell, 1985.
29. Porat, Marc. The Information Economy: Definition and Measurement, Washington D.C. / Porat, Marc : US Department of Commerce, Office of Telecommunications. – 1977.
30. Porat M. The Information Economy: Development and Measurement / M. Porat, M. Rubin. – Wash., 1978.
31. Stonier T. The Wealth of Information. A Profile of the Post-Industrial economy / Stonier T. – L., 1983.
32. <http://www.president.gov.ua/news/17307.html?PrintVersion>